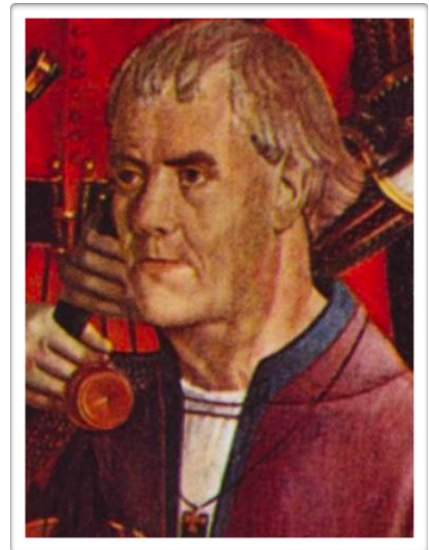

Romantiken

Romantiken brukar beskrivas som en reaktion mot upplysningens förnuftsdyrkan. Men jag har en annan förklaring: Det var en räddning undan skepticisismen, den som hävdade att vi inte kunde tro på någonting alls främst företrädd av David Hume (1711-1776). Som en konsekvens av detta uppkom panteismen och med den ett fokus på känslor och skönhet. Framstående filosofer var Fichte, Kant, Schlegel, Herder och Schleiermacher.

Jag hävdar att romantiken var en logisk följd av en utveckling som startade redan i början av 1400-talet. Går vi ännu längre tillbaka, till medeltiden (från ca 1230), var det bibeln, kyrkofäderna och Aristoteles som hade all kunskap om hur världen såg ut. Om man ville veta något om världen gick man till Bibeln, Kyrkofäderna eller Aristoteles, lite förenklat dock. Men i början av 1400-talet fanns det en portugisisk prins, kallad Henrik Sjöfararen. Han gjorde inte själv några längre resor, men organiserade de första upptäcktsfärderna portugiserna gjorde i Atlanten och längs Afrikas västkust. Målet var att hitta sjövägen till Indien, så man enklare kunde få hem de dyrbara och eftertraktade kryddorna. Det kom dock att dröja till 1498 innan Vasco da Gama utförde den bragden. Motiven för Henrik Sjöfararens expeditioner var att upptäcka nya handelsvägar och dyrbara kryddor. Samt guld och slavhandel. Slaveriet var tämligen utbrett i Afrika och ledde till den beryktade triangelhandeln, där slavar under 300 år skeppades till Amerika från Afrika.

*Henrik Sjöfararen
(1396-1460)*

Dessa upptäckter och flera andra (sjövägen till Indien, upptäckten av Amerika) visade att det fanns företeelser som inte var beskrivna vare sig i bibeln, kyrkofäderna eller hos Aristoteles. En fullkomligt enastående och revolutionär tanke kom upp: Det var möjligt att hitta ny kunskap! Kyrkan visste inte allting, det fanns saker som den inte kände till! Därifrån var tanken inte långt till att ifrågasätta om det som kyrkan lärde om naturen verkligen var korrekt. T.ex. lärde kyrkan att tunga saker faller snabbare än lätta, vilket Galileo Galilei visade vara fel då han släppte ett litet och ett stort klor från lutande tornet i Pisa och de nådde marken samtidigt. Så empiri, observationer i verkligheten blev då nyckeln till ny kunskap. Men kyrkan var motsträvig, prästerna vägrade titta i Galileis kikare, ty det var "ett djävulens påfund".

Denna upptäckarlusta och nyfikenhet ledde i början av 1600-talet till det som kom att bli upplysningen, med fokus på förnuft, logik och empiri. Men när man gör empiriska observationer uppkommer alltid frågan: Stämmer detta med verkligheten? Ty alla observationer förmedlas ju genom olika sinnesintryck, men hur kan jag lita på att de är korrekta? Hur vet jag att den råda pennan på bordet verkligen finns där? Jag kan se den, jag känna på den, jag kan lukta på den men allt är ytterst sinnesintryck! Hur vet jag vad som är verkligt? Från denna fråga utvecklades först upplysningen och därefter romantiken och den följde en helt logisk följd.

De grundläggande skillnaderna mellan upplysning och romantik är att för upplysningen var förnuftet och logiken det viktigaste, för romantiken var känslan och skönheten det viktigaste. Upplysningen fokuserade på världen utanför människan, romantiken fokuserade på människan och hennes själ. För upplysningen var tillvaron den värld i vilken vi befinner oss. Den var objektiv och fanns helt oberoende av oss. Därför kunde vi observera denna värld och genom skarpsinnig logik avlocka den dess hemligheter och därigenom behärska den. Men som sagt, det fanns dock ett litet problem: Hur vet vi vad som är verkligt?

Alla observationer av världen sker ju genom våra sinnesförmågor. Hur kan vi veta att dessa ger en korrekt bild av världen? Descartes (1596-1650) sa "Je pense, donc je suis!" Jag tänker, alltså finns jag till eftersom det måste finnas någon som tänker! Men Hume visade med all önskvärd tydlighet att hur mycket du än tänker, så kan du inte vara säker på att det är du som tänker; det kan vara någon annan som drömmer sig vara dig som tänker. Men man kan tycka att det måste väl ändå någonstans vara någon som tänker. I våra dagar kan denna någon vara en artificiell intelligens, som i filmerna om Matrix, men på Humes tid var det Gud som tänkte för oss alla.

Men Kant (1724-1804) försökte lösa problemet. Han kallade utsagor om verkligheten för *syntetiska utsagor*. Motsatsen var analytiska utsagor, som i princip bara är definitioner och därför alltid logiskt sanna. Men deras koppling till verkligheten sker enbart genom de i utsagorna ingående storheterna som man då antar är korrekta. Och då är vi inne på Hilberts axiomatisering av matematiken, som är en helt annan, men nog så intressant sak. Den fråga som uppstod hos filosoferna i slutet av 1700-talet var då om det fanns syntetiska utsagor som på förhand (a priori) var korrekta. Om så vore fallet skulle man faktiskt kunna beskriva denna evigt undflyende verklighet! Men efter ungefär 150 år stod det klart så inte var fallet och att verkligheten i verkligheten kanske var överklig.

Kant försökte i varje fall komma en bit närmare. Han skilde på tingen som de ter sig för oss, *fenomen* och tingen som de är i sig själva, *noumenon*. Från detta *noumenon* hämtar vi de sinnesintryck som vi gör till vår upplevelse. Sinnesintrycken är dock av vissa kategorier nämligen två *åskådningsformer* (tid och rum) och tolv *förståndskategorier* (enhet, mångfald, totalitet, realitet, negation, begränsning, ting, orsak, gemenskap, möjlighet, tillvaro och nödvändighet). Detta beskriver han sin *Kritik der Reinen Vernunft*, men det är inget vi ska närmare gå in på här. Men faktiskt var Aristoteles inne på en liknande tanke. Kant menar att det är endast genom dessa fjorton kategorier vi kan få kunskap om tingen, tinget i sig, "Das Ding an Sich" kan vi aldrig få kunskap om! Med jag menar att med andra kategorier hade vi fått annan kunskap. Man kan tänka på samer och eskimåer som inte har något ord för snö. Istället har de massor av olika ord för olika sorters snö. För dem är ett snöfält något helt annat än ett snöfält för oss. Deras bild av världen är helt annorlunda än vår!

Kants försök att besvara frågan om verkligheten¹ blev alltså inte helt lyckat. Fram träder nu Fichte. Johan Gottlieb Fichte (1762-1814) hävdade i likhet med Descartes (1596-1650) att Jaget var det ursprungliga. Problemet om hur Jaget visste att det var Jaget löste Fichte genom att säga att Jaget definitionsmässigt var medvetet om sig själv. Det kunde transcendera (=överskrida sig själv). Men då får vi ett nytt problem: Om man nu antar att det finns ett absolut Jag, hur kan man då förklara att det finns en någorlunda gemensam värld? Att vi faktiskt kan vara överens om saker och ting, att vi kan vara eniga i vår uppfattning av verkligheten. Fichtes svar var att jaget och tingen är delar av samma allomfattande väsen, Gud, vilket leder till panteism. Alltså samma svar som Hume kom fram till! Den Gudomliga skönheten uppenbarar sig i Naturen vilket många konstnärer försöker fånga, många diktare försökte beskriva.

Med denna panteistiska grundsyn kan man förstå att romantikens konstnärer, författare, diktare och filosofer var mycket fascinerade av skönhet. Men hur ser vi på skönhet idag? Finns det någon absolut skönhet? En del fenomen, som t.ex. rimfrost en vintermorgon, utsikten från en kulle i Toscana, solnedgången över havet anser förmodligen de flesta människor vara sköna. När Helen och jag besökte Toscana för några år sedan märkte jag dock att hon var betydligt mer imponerad av utsikten än vad jag var. Men jag har i mitt förra äktenskap varit väldigt mycket i Italien och har då kanske vant mig mer vid denna utsikt. Men fortfarande tycker jag att rimfrost en vintermorgon är vacker. Så möjligen finns det en absolut skönhet!

¹ Enligt Douglas Adams är svaret på den frågan (om livet, universum och allting) 42!